

# KRONIKA KOMISJI HISTORII SZTUKI POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI ZA ROK 2016

## WŁADZE KOMISJI

przewodniczący:  
prof. dr hab. Adam Małkiewicz

zastępca przewodniczącego:  
prof. dr hab. Jan K. Ostrowski

sekretarze:  
dr hab. Kazimierz Kuczman  
dr Joanna Ziętkiewicz-Kotz

## ODCZYTY W ROKU 2016

**14 I** mgr Krzysztof Czyżewski, *Nowe spojrzenie na ołtarz główny katedry krakowskiej*

Ołtarz główny katedry krakowskiej w obecnym kształcie jako dzieło architektury jest dokładną kopią z lat 1898–1899 retabulum powstałego przed 1650 r., rozebranego w 1878 r. Do rekonstrukcji użyto oryginalnych rzeźb: ornamentów oraz postaci Chrystusa Zmartwychwstałego i aniołów. Fundacja biskupa krakowskiego Piotra Gembickiego zrealizowana została według projektu Giovanniego Battisty Gisleniego i zastąpiła wcześniejszą strukturę z lat 1546–1551. Owa renesansowa nastawa w kształcie trójprzelotowego łuku triumfalnego reprezentowała formy „all’antica”, nadal aktualne w momencie podjęcia decyzji o jej wymianie w połowie XVII w. Dowodem atrakcyjności zygmuntońskiego dzieła było jego oddziaływanie – bezpośrednio kopiuje go ołtarz główny w kościele parafialnym w Zebrzydowicach (fundacja Mikołaja Zebrzydowskiego, ok. 1600) r.; stanowiło ono zapewne także inspirację dla Zygmunta III, który sprawił nowe retabulum do prezbiterium kolegiaty św. Jana w Warszawie (1611–1618). Nie widziarno potrzeby „reformy” ołtarza wawelskiego w okresie intensywnej modernizacji krakowskich świątyń, podjętej w duchu soboru Trydenckiego już w 1. tercji XVII w. Kluczowym elementem tych działań było zastępowanie średniowiecznych nastaw ołtarzy głównych nowymi, reprezentującymi aktualną stylistykę. Do najważniejszych realizacji zaliczyć należy

zachowane nastawy w kościołach św. Marka (1618), Bożego Ciała (1634) i św. Katarzyny (1634), a także, znaną dziś tylko z opisów, w kościele Dominikanów. Wszystkie wykonano z drewna i pokryto bogatą dekoracją ornamentalną o charakterze manierystycznym. Odosobnione miejsce na gruncie krakowskim zajmował wcześniejszy od nich, kamienny ołtarz w kościele Franciszkanów (fundacja o. Donata Caputa z lat 1596–1597), którego kolumnowa struktura nie została przesłonięta dekoracją. Ołtarz w katedrze krakowskiej wpisuje się w nurt klasycyzujący, kojarzony przede wszystkim z Rzymem, tak jak ołtarz główny w Hofkirche w Lucernie, wzniesiony w 1633 r. przez nuncjusza Ranuccia Scottiego z marmurów ofiarowanych przez kard. Francesca Barberiniego, kanclerza Urbana VIII i protektora Szwajcarii. W 1. połowie w. XVII na terenie Rzeczypospolitej typ ten reprezentowany był głównie retabulami zbudowanymi z różnych odmian kamienia (m.in. w kościołach św. Bartłomieja w Płocku z lat 20. XVII w., św. Michała w Wilnie z 1629 r., św. Trójcy w Różanie – przed 1633 r., katedrze we Włocławku z r. 1639). Biskup Gembicki wybrał jednak drewno do realizacji swej katedralnej fundacji – taka decyzja mogła być motywowana wielorako, być może chodziło o możliwość pozłocenia całej struktury. Co do inspiracji formalnych, wskazać należy przede wszystkim rzymskie retabula w bazylice S. Maria del Popolo (1623–1627) i kościele S. Agostino (1626–1628, proj. Orazio Torriani). Z tymi i innymi dziełami biskup krakowski zapoznał się w czasie wizyty *ad limina apostolorum* w 1645 r. Wydaje się jednak, że bezpośrednią inspiracją dla krakowskiego biskupa było zapoznanie się w drodze powrotnej do kraju z monumentalnym marmurowym ołtarzem wznoszonym w tym czasie w katedrze w Wiedniu kosztem miejscowego ordynariusza Philippa Friedricha Breunera według projektu Johanna Jakoba Pocka (realizacja od 1640 r., konsekracja w 1647 r.). Taką genezę fundacji Gembickiego potwierdza również nietypowy materiał zastosowany jako podobrazie w malowidle przedstawiającym Ukrzyżowanego Chrystusa, w centrum retabulum wawelskiego. Chodzi o blachę cynową, rzadko używaną przez malarzy (przypadkiem szczególnym są dekoracje trumien cynowych), a znajdującą niejednokrotnie zastosowanie w twórczości wiedeńskich artystów: Tobiasza Pocka (przede wszystkim w wielkim *Męczeństwie św. Szczepana* w katedrze w Wiedniu, wym.



682×390 cm) oraz Georga Bachmanna (obrazy w kościele Benedyktynów w Melku). Zastosowanie cyny stanowi istotną przesłankę przemawiającą za słusnością atrybucji obrazu w głównym ołtarzu katedry krakowskiej Marcinowi Blechowskiemu, o którym wiadomo, że użył tego samego metalu malując w 1651 r. *Ukrzyżowanie Chrystusa* do kaplicy Męki Pańskiej przy kościele Franciszkanów.

**11 II** prof. dr hab. Teresa Grzybkowska, *Sofiówka – ogród filozoficzny na Ukrainie. Niezwykłe dzieło kultury staropolskiej*

Tekst zostanie opublikowany jako jeden z rozdziałów książki:

T. Grzybkowska, *Kobieta wodzem chwalebego czynu. Twórczyni pierwszych polskich muzeów i ogrodów filozoficznych*, Warszawa–Toruń 2017 [w druku]

**10 III** dr Waldemar Komorowski, *Gotyck w architekturze Małopolski pierwszej połowy wieku XVI. Zarys zagadnienia, przegląd problematyki*

Tekst opublikowany jako:

*Gotyck w architekturze Małopolski XVI wieku. Artykuł przeglądowy*, [w:] *Historyzm – tradycjonalizm – archaizacja. Studia z dziejów świadomości historycznej w średniowieczu i okresie nowożytnym*, red. M. Walczak, Kraków 2015 (Studia z Historii Sztuki Średniowiecznej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, 5), s. 177–218.

**14 IV** dr Katarzyna Płonka-Balus, *En grant affection: niezwykły portret Jana Chenarta we francuskim modlitewniku z drugiej połowy XV w. w Bibliotece Czartoryskich*

Tekst opublikowany jako:

*En grant affection: An Unusual Portrait of Jean Chenart in a French Fifteenth Century Prayer Book in the Princes Czartoryski Library in Cracow*, „Folia Historiae Artium”, Seria Nowa, 14, 2016, s. 35–44

**12 V** dr Beata Biedrońska-Słotowa, *Kolekcja tkanin wschodnich z kościoła Mariackiego w Gdańsku. Systematyka i historia*

Tekst zostanie opublikowany w: „Folia Historiae Artium”, Seria Nowa, 16, 2018

**9 VI** dr Józef Skrabski, *Kościół św. Stanisława i hospicjum polskie w Rzymie*

Dnia 8 października 1578 papież Grzegorz XIII wystawił bulę fundacyjną erygującą hospicjum nacji polskiej w Rzymie i podarował jej kościół San Salvatoris in Pensulis, któremu dodano wezwanie św. Stanisława. Uwieńczył w ten sposób podjęte w roku jubileuszowym 1575 starania kardynała Stanisława Hozjusza o pozyskanie dla licznie przybywających do Wiecznego Miasta pielgrzymów z ziem polskich własnego miejsca noclegowego po trudach ciężkiej podróży. Nadrzedną władzę nad majątkiem dawnej parafii objęło zgromadzenie przebywających w Rzymie Polaków, którzy raz w roku wybierali czterech prowizorów (administratorów) – dwóch świeckich i dwóch duchownych. Prowizorzy wybierali z kolei rektora; wszyscy sprawować mieli opiekę materialną i duchową nad pielgrzymami.

Tematem wystąpienia była próba zarysowania dziejów przemian architektonicznych kościoła i przylegających do niego budynków od powstania do końca ery nowożytnej oraz nakreślenia problematyki artystycznej wybranych elementów wyposażenia. Kościół wybudowano w latach 1578–1582, ale konsekrowano w 1591 r. Na początku XVII w. wzniesiono dom dla pielgrzymów, który ukazuje zachowany w Archiwum Kościoła św. Stanisława rysunek Francesca Ferrariego i Giovanniego Battisty Continiego. W ciągu XVII w. nie podjęto żadnych szeroko zakrojonych prac budowlanych, z wyjątkiem remontów istniejących domów lub burzenia starych; w latach 1661–1662 zakupiono dodatkowy budynek. Kompleksowy remont rozpoczęto w 1712 r. Budowę prowadzono etapami: w latach 1712–1715 wzniesiono skrzydło wschodnie, w następnych dwóch latach skrzydło zachodnie z zakrystią i pomieszczeniami nad nią, w latach 1717–1720 skrzydło północne. Zespół powstających stopniowo gmachów zaprojektował Benedykt Renard, choć brak pewności, czy jego projekt realizowano, najpierw pod kierunkiem Ludovica Barrattoniego, a następnie przy udziale Francesca Ferrariego, który od 1717 r. pełnił funkcję architekta kościoła św. Stanisława. W latach 1714–1715 powiększono prezbiterium, wybudowano apsydę, ułożono nową posadzkę, wzniesiono ołtarz główny i podwyższono fasadę, w latach 1724–1725 przeniesiono część nagrobków z filarów nawy na ścianę północną, wykonano nowy ołtarz w kaplicy św. Jaka (obecnie św. Jadwigi). W pierwszym etapie pracami kierował Barratone, przy udziale Ferrariego, w drugim sam Ferrari. W kolejnych latach systematycznie dobudowywano kolejne części rozległego kompleksu wzdłuż via dei Polacchi, aż do lat 60., gdy zbudowano ostatnie skrzydło w linii południowej kompleksu. W latach 1773–1775 przeprowadzono gruntowną renowację świątyni pod kierunkiem architekta Ignazia Brocchiego – agenta artystycznego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. W referacie prześlędzono dzieje kształtowania się wyposażenia, omówiono najciekawszej fundacje artystyczne, w tym biskupa Andrzeja Stanisława Kostki Załuskiego.

**6 X** mgr Piotr Hordyński, *Triumfy i pogrzeby Habsburgów. Trzy rolki akwafortowe z wieku XVI w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*

Tekst opublikowany jako:

*Pochody ceremonialne Habsburgów. Trzy rolki akwafortowe z wieku XVI z kolekcji Jana Ponętowskiego w Bibliotece Jagiellońskiej*, [w:] *Tendit in ardua virtus. Studia ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Kuczmanowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. J. Ziętkiewicz-Kotz, Kraków 2017, s. 107–118

**10 X** prof. dr hab. Jan K. Ostrowski, *Mundury cywilne w Polsce w XVIII i XIX wieku. Ze studiów nad kostiumologią, obyczajem i malarstwem portretowym*

Tekst zostanie opublikowany w: „Kronika Zamkowa”, Seria Nowa, 3 (69), 2016 [w druku]

**8 XII** prof. dr hab. Piotr Krasny, *Exempla viva. Duchowni inspiratorzy pouczeń Karola Boromeusza o kształtowaniu sztuki sakralnej*

Tekst opublikowany w niniejszym tomie, s. 35–58.